

811.111'42'44

Ущина В. А.

ЛІНГВІСТИЧНЕ КОНСТРУЮВАННЯ ЕКСПЕРТНИХ СУБ'ЄКТНИХ ПОЗИЦІЙ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ РИЗИКУ

У статті пропонується аналіз лінгвістичних особливостей конструювання персональних ідентичностей суб'єктів дискурсивної діяльності в метакомунікативних ситуаціях ризику. Дослідження базується на тезі про те, що знання не просто здобуваються, а конструюються та реконструюються в дискурсі як соціальній інтеракції. Виявлено основні стратегії, що використовуються суб'єктом під час експертного позиціонування в дискурсі ризику, та проаналізовано мовні засоби їх актуалізації.

Ключові слова: позиція суб'єкта дискурсивної діяльності, ідентичність, дискурс ризику, ідентичність експерта, позиціонування.

Ущина В. А. Лингвистическое конструирование экспертных субъектных позиций в англоязычном дискурсе риска. – Статья.

В статье предлагается анализ лингвистических особенностей конструирования идентичностей субъектов дискурсивной деятельности в метакоммуникативных ситуациях риска. Исследования основываются на тезисе о том, что знания не просто получаются, а конструируются и реконструируются в дискурсе как социальной интеракции. Определены основные стратегии, используемые субъектом во время экспертного позиционирования в дискурсе риска, и проанализированы языковые средства их актуализации.

Ключевые слова: позиция субъекта дискурсивной деятельности, идентичность, дискурс риска, идентичность эксперта, позиционирование.

Ushchyna V. A. Linguistic construing of expert stances in the English discourse on risk. – Article.

This article presents a linguistic analysis of the subject identities construction in the discourse risk situations. The research is based upon an assumption that knowledge is not just received, but also constructed and reconstructed in the discourse as a social interaction. The main strategies used by a subject in the process of his expert stancetaking in the risk discourse are determined and the language means of their actualization are analyzed.

Key words: stance, identity, risk discourse, expert identity, stancetaking.

Відмова сучасної людини від бачення подій навколишнього світу з єдиної точки зору й усвідомлення важливості врахування розмаїття думок і перспектив у суспільній свідомості зумовлює перехід до багатовимірної парадигми мислення. Дискурс відіграє ключову роль у конструюванні людьми власних версій реального світу навколо них. Багатогранність і багатовимірність знакової дійсності сприяє виникненню дискурсу ризику, коли імовірнісне мислення провокує конструювання суб'єктами різноманітних, іноді суперечливих позицій, сукупність яких і складає їхню ідентичність. У статті розглядається мовне втілення ідентичності суб'єкта як динамічного, плинного та змінного утворення, що конструюється в дискурсі й залежить від позицій, що займаються суб'єктами під час їхньої дискурсивної діяльності в ситуації ризику.

Вивчення ідентичності як особистісної, внутрішньої проєкції «Я» поступово заміщується розумінням ідентичності як продукту інтесуб'єктної дискурсивної взаємодії [7; 9; 17; 19]. На сучасному етапі розвитку лінгвістичних досліджень актуальним стає трактування ідентичності як такої, що не відображається в дискурсі, а динамічно в ньому конструюється [4; 6; 7; 14]. Інакше кажучи, репрезентаційний підхід в мовознавстві змінює діяльнісний. Усе частіше соціальні й мовні аспекти позиціонування суб'єкта мовлення стосовно інших суб'єктів визнаються невід'ємною умовою актуалізації ідентичності, що веде до переосмис-

лення цього терміну як «дискурсивного конструкту, що з'являється в інтеракції» [6, 3].

У розумінні ідентичності як величини, що конструюється дискурсивно й інтерпретативно та залежить від цілої низки навколишніх умов комунікації, втілено основний постулат соціального конструкціонізму, у межах якого визнається, що абсолютного «Я» поза дискурсом не існує [11; 13]. Таким чином, загальнотеоретичною базою для нашого дослідження стала постструктуралістська модель аналізу дискурсу, згідно з якою учасники мовленнєвої інтеракції отримують, віддають, накопичують, скеровують та обмінюються знаннями під час цієї взаємодії, конструюючи власні ідентичності. Таке трактування ідентичності близьке до визначення особистості, запропонованого І. Гофманом: «Особистість – це не стала структура, а неперервний процес. Особистість формується в діалозі» [1; 10].

У цій роботі ми простежимо, як шляхом конструювання суб'єктних позицій у дискурсі ризику професіонали створюють експертні ідентичності та як маніфестація внутрішнього «я» та зовнішні процеси позиціонування рефлексуються та контролюються суб'єктом у соціальному просторі дискурсу ризику. Це і є метою цієї статті, а завдання полягає у виявленні стратегії експертного позиціонування в дискурсі ризику та аналізі мовних засобів їх актуалізації. Об'єктом дослідження є стратегія конструювання ідентичності експерта як сукупності його суб'єктних позицій, а предметом –

мовні засоби, за допомогою яких ці стратегії реалізуються в англomовному дискурсі ризику.

Дискурс ризику виокремлюється нами за критерієм теми дискурсу, що, на думку М.А. Халлідея, є одним із традиційних та основних критеріїв класифікації дискурсів у сучасних лінгвістичних розвідках [13, 8]. Під темою дискурсу розуміється сфера соціальної взаємодії, у якій учасники використовують мову як основний інструмент співпраці. Отже, під дискурсом ризику ми розуміємо будь-яку мовленнєву взаємодію, яка пов'язана з поведінкою суб'єктів, що знаходяться безпосередньо в дискурсивній ситуації ризику (комунікативна ситуація ризику) або ж просто обговорюють можливі ризики (метакомунікативна ситуація ризику). Онтологічними підвалинами розуміння ситуації ризику є нестабільність, невизначеність, нелінійність, імовірність, можливість, вибір, шанс, суперечливість, відносність тощо. Аналіз дискурсу ризику передбачає дослідження дискурсивної (ре)конструкції сприйняття загроз і небезпек, що чагують на індивідів у сучасному суспільстві. У запропонованому дослідженні йдеться про метакомунікативну ситуацію ризику, а саме ситуацію, у якій учасники обговорюють ризики вживання людиною в їжу генетично-модифікованих організмів (далі – ГМО).

Ми виходимо з припущення про те, що особисте сприйняття та ставлення до ризику соціально зумовлене. На динаміку конструювання позицій впливають ментальні структури, притаманні суб'єктам дискурсивної діяльності. Ментальні репрезентації сучасних ризиків пов'язані з глибинним рівнем індивідуальної та колективної свідомості й охоплюють тривожні стани сучасного світу, що викликані постмодерністською переоцінкою існуючої системи цінностей. Соціальні суб'єкти починають усвідомлювати, що усталені стандарти поведінки втрачають свою конструктивність і породжують хаос думок і дій. Сучасні ризики пов'язані з духовною кризою сучасного суспільства, руйнуванням стійких соціальних стереотипів. Сформована постмодерністською свідомістю метафора «суспільства ризику» [3] інтегрує у своїй образній формі ризикогенні процеси в суспільстві, що сприяє зайвій драматизації руйнівної сили ризиків для буття людини. Ідеться про гнучке переплетення метафоричних та ціннісних установок, сформованих з урахуванням досвіду філософської рефлексії ризикогенного суспільства. Метафора суспільства ризику є дискурсивно сконструйованою як передбачення негативних наслідків комп'ютеризації, глобалізації, інформатизації та технізації для людського існування.

Матеріалом дослідження послуговували фрагменти англomовних медіа-текстів (загальною кількістю 16 548 слів, близько 120 сторінок), що стосуються ризиків використання людиною ген-

но-модифікованих продуктів. Тексти підібрані методом суцільної вибірки з друкованих та електронних медіа-видань протягом 2012–2013 рр. Простежено особливості мовного конструювання позицій експерта в дискурсивних ситуаціях різного конwersаційного формату (від аналітичної статті до інтерв'ю та експертних коментарів у блогах), де обговорювались ризики вживання людиною продуктів із ГМО.

Оскільки ідентичність є сукупністю позицій, зайнятих суб'єктом у його спільній дискурсивній діяльності з іншими суб'єктами, то ми вважаємо доцільним коротко розкрити зміст поняття «позиції суб'єкта дискурсивної діяльності». С. Кіслінг вважає, що вибір суб'єктом позиції в дискурсивній взаємодії є індикатором його соціальної ідентичності [18, 172]. Так, суб'єктна позиція визначається С. Кіслінгом як дискурсивна маніфестація оцінних, емоційних, епістемічних, соціальних і культурних уподобань індивіда [18, 173]. Визначаючи позицію суб'єкта дискурсивної діяльності як унікальний засіб концептуалізації процесів мовленнєвого індексування зв'язків між індивідуальною активністю й соціальним значенням, О. Джафф також звертає увагу дослідників на роль дискурсивного позиціонування в процесі конструювання суб'єктами навколишньої дійсності [16, 4]. Ми підтримуємо точку зору Дж. Дю Буа [9] та Е. Карккаїнен [17], які вважають, що поняття позиції суб'єкта дискурсивної діяльності об'єднує епістемічний, афективний та інтеракціональний аспекти ставлення мовця не лише до предмета мовлення, а й до інших суб'єктів інтеракції.

Слідом за представниками дискурсивної психології, одного з напрямів постструктуралістського аналізу дискурсу, ми припускаємо, що мова невіддільна від процесів пізнання, розмірковування, аргументації та маніпуляції [5; 20]. Знання, за словами К. Гувеї, «управляють сучасним суспільством через науково-технічні еліти, експертні системи та експертні процеси» [12, 49]. Оскільки саме знання відіграють ключову роль у конструюванні експертних ідентичностей, епістемічний аспект позиціонування (далі – «епістемічна позиція») знаходиться у фокусі нашої уваги. Якщо в позиції суб'єкта дискурсивної діяльності (англ. stance) виражено ставлення, оцінки, судження, почуття стосовно предмета мовлення й співрозмовника (-ів), то епістемічна позиція стосується насамперед його знань і вірувань щодо істинності/хибності висловленої пропозиції [15, 101]. Епістемічна позиція, маркована в мовленні (тексті) за допомогою епістемічних маркерів, інформує партнерів комунікації про його/її відданість правдивості повідомлення, впевненість у власному висловленні, а також про джерело здобутих знань [8].

На основі аналізу медіа-текстів, у яких обговорюються ризики використання продуктів із ГМО,

виділено основні стратегії епістемічного позиціонування як конструювання ідентичності експерта, які ми об'єднали в чотири групи, проаналізувавши мовні засоби їх втілення в дискурсі:

I. Маніфестація.

За допомогою цієї стратегії мовець встановлює власний епістемічний статус, не лише експліцитно маніфестуючи експертне володіння інформацією, а й імплікуючи при цьому свій привілейований доступ до знань. Маніфестація актуалізується в мовленні за допомогою таких засобів мови:

1. Надмірне використання термінів.

Наприклад: *mutation in gene, organic food, selective introduction of specific DNA segments, gene splicing, pest protection, improved nutritional qualities, breeding methods, allergenic reactions, L-tryptophan, Agrobacterium tumefaciens, Arabidopsis thaliana etc.* (21-29);

2. Вживання модальних дієслів *should, need, ought* для вираження «авторитарної модальності», яка, згідно з Н. Феркляфом, поділяється на «реляційну» та «експресивну» [10, с.105]. Реляційна модальність стосується авторитарності мовця у відношенні до слухача (-ів), а експресивна модальність виражає домінантність як володіння знаннями, що співрозмовнику недоступні.

Наприклад: *You should avoid using GMO food, but it's getting difficult* (23).

У наведеному прикладі мовець за допомогою модального дієслова *should* виражає власну авторитетну думку щодо правильності вибору свого співрозмовника стосовно ризику вживання генно-модифікованих продуктів (реляційна модальність).

У наступному прикладі автор повідомлення виражає свою експертну думку за допомогою так званої експресивної модальності, вказуючи на недостатню обізнаність свого читача, на противагу:

You should know that genetically modified organisms (GMOs) are not safe: they have been linked to thousands of toxic and allergenic reactions, thousands of sick, sterile, and dead livestock, and damage to virtually every organ and system studied in lab animals (26).

3. Інтродукція ідентичності експерта шляхом вербалізації не лише його імені, а й посади, титулу й професійного статусу:

Наприклад: *GMO expert Jeffrey Smith <...>*;

Dr. Robin Bernhoft, M.D., a past president of the American Academy of Environmental Medicine;

Co-Director of the U.S. National Institutes of Health (NIH)'s Training Program in Biomolecular Technology, Martina Newell-McGloughlin (24).

Такі прямі номінації експертної ідентичності мовця відразу налаштовують реципієнта на сприйняття його дискурсивної поведінки з належною увагою та повагою.

II. Ієрархізація – встановлення асиметричних епістемічних стосунків із комунікативними партнерами. Актуалізується шляхом таких дискурсивних дій:

Використання типових запитальних та імперативних конструкцій, за допомогою яких мовець демонструє власні епістемічні переваги, тим самим конструюючи ідентичність експерта.

Наприклад: *Do you know what genetically modified foods are?*

Tell me, what are the biggest benefits of GMOs?

Do you realize that the biggest risks are?

Who decides that they are safe and how are they measured? (21-29).

2. Оцінювання дискурсивних дій інших учасників інтеракції з позиції експерта шляхом використання оцінної лексики, розділових запитань. Ідентичність експерта в таких випадках конструюється не лише через передачу знань, а також через оцінку знань інших, що підсилює власну експертну позицію:

Наприклад: *You are right, if you use food as a medicine, not as an experimentation;*

GMO foods risks to consumers or the environment are overregulated, aren't they? (27).

3. Вербалізація експертних порад, іноді з категоричним зазначенням меж допустимості дій співрозмовників. Часто виражені за допомогою модальних дієслів зі значенням деонтичної модальності *should, ought, have to*.

Наприклад: *<...> you shouldn't pursue one without complete agreement with your doctor;*

The key here is that you should understand your risks (25).

III. Легітимізація – стратегія, спрямована на підсилення власної позиції та встановлення незаперечності епістемічного статусу експерта:

1. Посилання на авторитетні джерела інформації, цитування:

Наприклад: *During his talk, Chassy chronicled the scientific tests used in pre-market safety assessments of GM foods* (21);

Dr. Kathy Gruver, health and wellness expert and author of «The Alternative Medicine Cabinet» is firmly in that camp (29);

In his talk, «Regulating the Safety of Foods and Feeds Derived From Genetically Modified Crops,» Dr. Jason Carlton shared his view that the overregulation of GM crops actually hurts the environment, reduces global health and burdens the consumer (22).

2. Посилання на висловлювання інших експертів, зазвичай відомих особистостей, або спеціалістів, що користуються загальним визнанням:

Наприклад: *As distinguished biologist Professor Phillip James, former director of the Rowett Research Institute in Aberdeen, has put it;*

The renowned geneticist Professor Richard Lewontin of Harvard University once said (28).

3. Повторна номінація власної позиції експерта:

Наприклад: *As an expert, I state ... As a specialist in the....* (21-29).

IV. Мітігація.

Оскільки статусу експерта характерна домінантність та авторитарність, то часто позиція експерта сприймається як загроза для раніше встановлених ідентичностей і тому не є бажаною при кооперативному спілкуванні. Відтак, за допомогою стратегії «мітігації» мовець дещо пом'якшує категоричність своїх висловлювань: з одного боку, бажаючи мінімізувати соціальну дистанцію зі слухачем (читачем), а з іншого – намагаючись все ж таки залишити можливість за потреби змінити власну епістемічну позицію в майбутньому.

Для актуалізації цієї стратегії в дискурсі він/вона використовує маркери епістемічної невпевненості:

1. Модальні дієслова: *may, can, could*;

2. Модальні прислівники: *possibly, probably, maybe, relatively, perhaps*;

3. Дискурсивні маркери *I mean, I think, well*.

Таким чином, у статті простежена специфіка дискурсивного конструювання ідентичності експерта, якій притаманні такі ознаки: а) створення асиметричних стосунків із комунікантами під час їхньої спільної діяльності в дискурсі; б) авторитетне вираження власної позиції не лише стосовно предмета мовлення, а й щодо інших учасників комунікації; в) оцінювання й встановлення правомірності висловлювань інших із позиції нерівного доступу до інформації; г) навмисне вираження невпевненості у висловлених пропозиціях із метою встановлення комунікативного контакту з комунікативними партнерами. Крім ідентичності експерта, у дискурсивних ситуаціях, проаналізо-

ваних у цій роботі, виділено також ідентичності не-експерта (новачка, користувача, неспеціаліста, дилетанта), дискурсивній поведінці якого властива некомпетентність, незнання, необізнаність у сфері, що обговорюється. На жаль, обсяг статті не дозволяє нам детально охарактеризувати всі особливості процесу дискурсивного формування ідентичностей не-експертів, однак коротко зауважимо, що в динаміці конструювання їхня епістемічна суб'єктна позиція часто залишається на периферії, а на передній план виходить афективна позиція, оскільки пересічним особистостям властиво радше вербалізувати своє емоційне ставлення до проблеми й співрозмовників, ніж намагатись переконати їх у правдивості власних висловлювань.

Доведено, що ідентичність мовця виявляється як сукупність суб'єктних позицій, які він/вона займає в дискурсі. Крім того, виявлено, що позиціонування не обмежується вираженням суб'єктом власного ставлення до предмета мовлення, а є реляційним та рефлексивним інструментом встановлення стосунків з іншими учасниками комунікації. Дискурсивний аналіз поведінки суб'єкта в ситуації ризику підтверджує гіпотезу про плинність і нестабільність ідентичностей. Лінгвістичний аналіз мовних засобів, що використовуються суб'єктами для конструювання ними експертних ідентичностей у дискурсі ризику, доводить правомірність відмови від ідеї про існування окремої, стабільної ідентичності в чистому вигляді та дозволяє визнати її постійне становлення (конструювання) через незліченні зіткнення, об'єднання й взаємодію суб'єктних позицій.

Література

1. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гофман ; пер. с англ. А. Ковалева. – М. : Канон-пресс-Ц; Кучково поле, 2000. – 304 с.
2. Barker Ch. Cultural Studies and Discourse Analysis / A Dialogue on Language and Identity / Ch. Barker, D. Galasinski. – London : Sage, 2001. – 192 p.
3. Beck U. Living in the World Risk Society / U. Beck // Economy and Society. – London : Routledge, Taylor & Francis Group. – 2006. – Vol. 35. – № 3. – P. 329–345.
4. Benwell B. Discourse and Identity / B. Benwell, E. Stokoe. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 314 p.
5. Billig M. Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology / M. Billig. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 336 p.
6. Bucholtz M. Reinventing Identities: The Gendered Self in Discourse / M. Bucholtz, A.C. Liang., L.A. Sutton. – Oxford : OUP, 1999. – 431 p.
7. Bucholtz M. Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach / M. Bucholtz, K. Hall // Discourse Studies. – London : Sage Publications, 2005. – № 7(4–5). – P. 585–614.
8. Chafe W. Evidentiality in English conversation and academic writing / W. Chafe // Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology / ed. by W. Chafe and J. Nichols. – Norwood ; New Jersey : Ablex Publishing Corporation, 1986. – P. 261–272.
9. Du Bois J. The Stance Triangle / J. Du Bois // Stancetaking in Discourse / ed. by R. Englebretson. – Amsterdam : John Benjamins, 2007. – P. 139–182.
10. Fairclough N. Language and Power / N. Fairclough. – New York : Longman, 2001. – 259 p.
11. Gergen K. The Saturated self / K. Gergen. – New York : Basic Books, 1991. – 295 p.
12. Gouveia C.A. Critical discourse analysis and the development of the new science / C.A. Gouveia // Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity / ed. by G. Weiss and R. Wodak. – New York : Palgrave Macmillan, 2003. – P. 47–62.
13. Halliday M.A. Context of situation / M.A. Halliday // Language, Context and Text / ed. by M.A. Halliday, R. Hasan. – Geelong : Deakin University Press, 1985. – P. 3–14.
14. Harre R. The Singular Self: An Introduction to the Psychology of Personhood / R. Harre. – London : Sage, 1998. – 192 p.

15. Hyland K. Disciplinary discourses: write stance in research articles / K. Hyland, C. Candlin // *Writing: Text, Processes, and Practices*. – London : Longman, 1999. – P. 99–121.
16. Jaffe A. Introduction: The Sociolinguistics of Stance / A. Jaffe // *Stance: Sociolinguistic Perspectives* / ed. by A. Jaffe. – Oxford : OUP, 2009. – P. 3–28.
17. Kärkkäinen E. Epistemic Stance in English Conversation: A Description of Its Interactional Functions, with a Focus on I Think / E. Kärkkäinen. – Amsterdam : John Benjamins, 2003. – 209 p.
18. Kiesling S.F. Style as Stance / S.F. Kiesling // *Stance: Sociolinguistic Perspectives* / ed. by A. Jaffe. – Oxford : OUP, 2009. – P. 171–194.
19. Michael M. *Constructing Identities: The Social, the Nonhuman and Change* / M. Michael. – London: Sage, 1996. – 186 p.
20. Potter J. *Beyond Attitudes and Behaviour* / J. Potter, M. Wetherell. – London : Sage, 1987. – 256 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

21. Coombs Ch.B. Food science expert: Genetically modified crops are overregulated / Ch.B. Coombs // Illinois News [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.illinois.edu/news/13/0218gmo_BruceChassy.html.
22. Food Science Expert Says GM Crops are Overregulated // International Service for the Acquisition of Argi-Biotech Applications [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.isaaa.org/kc/cropbiotechupdate/article/default.asp?ID=10677>.
23. Gucciardi A. How to Tell if Your Food is Genetically Modified, Organic or Conventional / A. Gucciardi // Natural Health [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.naturalnews.com/030005_gmos_foods.html.
24. Huff E.A. Dr. Oz endorses GMO labeling, interviews Jeffrey Smith about health dangers / E.A. Huff // Natural News [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.naturalnews.com/037680_Dr_Oz_GMO_labeling_Jeffrey_Smith.html#ixzz3MWpVtZRZ.
25. Hutchins S. Angelina Jolie's Mastectomy: She Made the Right Choice / S. Hutchins // Natural Health Source [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naturalhealthsource.com/articles/angelina-jolies-mastectomy-she-made-the-right-choice>.
26. Smith J. Spilling the Beans: Unintended GMO Health Risks / J. Smith // Organic Consumers [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.organicconsumers.org/news/spilling-beans-unintended-gmo-health-risks>.
27. Storr W. Mark Lynas: truth, treachery and GM food / W. Storr // The Guardian [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.theguardian.com/environment/2013/mar/09/mark-lynas-truth-treachery-gm>.
28. Wallace H. GM super-pigs and the new threat to our food: How genetically modified produce is becoming a disturbing reality in our lives / H. Wallace // Daily Mail [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dailymail.co.uk/debate/article-2310267/How-genetically-modified-foods-disturbing-reality-lives.html#ixzz3MYNXNEdf>.
29. Whelan C. Genetically Modified Foods: Why One Expert Wants Them Out Of Your Kitchen / C. Whelan // CBS Los Angeles [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://losangeles.cbslocal.com/2013/06/26/genetically-modified-foods-why-one-expert-wants-them-out-of-your-kitchen>.